

17 Домбровский Д. *Генеалогия Мстиславичей*, 305.

18 *Галицько-Волинський літопис. Текстологія*. За ред. О. П. Толочка. Київ, 2020, коментар О. П. Толочка до ПСРЛ 2: 844.

19 ПСРЛ 2: 532.

20 ПСРЛ 2: 844.

Пётр Толочко

«Люде во ярыцѣхъ» (З коментаря до *Галицько-Волинського літопису*)

Один з епізодів *Галицько-Волинського літопису*, що стосується сюжету Данилових втручань у боротьбу за австрійську спадщину, змальовує зустріч князя з угорським королем Белою IV поблизу Пожгу (Братіслави)¹. Дослідників текст приваблював «реалістичними» деталями опису вбрання Данилового та його дружини. Щоправда, з'ясувалося, що цей фрагмент «галицької» частини літопису зазнав суттєвого редагування з боку «волинського» автора, і екзотичні подробиці одягу князя й обладунку його воїнів як раз і належать до пізнішого шару тексту². Літопис стверджує, що сам Данило був одягнений «по вбычаю роуґкомуу», натомість його дружина страхітливо нагадувала монгольську армію:

Данило же приде к немуу . исполчи вса люди своѣ . Нѣмци же дивашеса в оружью Татарьскомоу бѣша бо кони в личинахъ . и в коарѣхъ . кожаныхъ . и люде во ярыцѣхъ . и бѣ полковъ его свѣтлость велика . ѿ оружья блистающоса³.

Нас будуть цікавити названі тут предмети обладунку. Простіше з «личиноу». Слово цілком слов'янське, з прозорою етимологією, і хоча в цьому значенні, схоже, є гапаксом⁴, трактується як захисна маска («налобник»), що її одягали на коня. Важче з двома іншими термінами. Обидва слова також гапакси. І. І. Срезневський залишив слово «коарь» без коментаря, новітній словник подає (помилкове) визначення «деталь кінської збруї»⁵. Якщо запропоновані етимології слова сумнівні⁶, а переклади приблизні⁷, зрозуміти, який предмет ховається за ним, усе ж можливо. Джованні дель Плано Карпіні досить детально описав шкіряні кінські обладунки монголів, хоча й не подав їх спеціальної назви⁹. Очевидно, це й були «коарѣ кожаньи»⁸.

У випадку «яриків» текст літопису не подає жодних підказок, крім того, що в них були зодягнені люди. Срезневський контекстуально тлумачив «ярыкъ» як «латы»¹⁰. Коментуючи наше місце *ГВл*, М. Ф. Котляр справедливо відкинув можливість перекласти слово як «кольчуга»¹¹, натомість ствердивши: «Так само [тобто подібно до згаданих вище коней — *О. Т.*] й верхники були в легких і міцних шкіряних латах — “ярицах”»¹².

Але чому, в такому разі, увесь фрагмент резюмовано «и бѣ полковъ его свѣтлость велика . ѿ оружья блистающюса»? Ніщо в переліку згодомно шкіряного обладунку не мало б виблискувати.

М. Фасмер вказав на можливе тюркське походження слова зі значенням «озброєння»¹³. Термін у формі *jaraq/jariq* зі значенням «панцир», «кольчуга», справді, відомий давньотюркським написам; відомі й похідні від нього: *jariqlan-* (вдягати на себе панцир), *jariqlas-* (ставити на кін кольчугу), *jariqliy-* (вдягнений у панцир, кольчугу, *jaraqliy-* (той, що має панцир, кольчугу)¹⁴. Цитовані словником тексти явно говорять про якийсь обладунок воїна, але значення «панциря» та «кольчуги» лише здогадні. Встановити, чим саме був тюркський *jaraq/jariq* дозволяє тільки підказка ГВл про його визначальну рису — блиск.

Коли так, можна підшукати етимологію, що транслювала б значення світла, блиску¹⁵. У тюркських мовах основа *ari-* несе значення «чистий, світлий, ясний» і под.¹⁶ Давньотюркський словник для дієслів з основою *jaru-* подає визначення «світитися, сяяти», а для іменника *jariq* — «світло, сяння, блиск, промінь»¹⁷. Це значення («світло, промінь, блиск») збереглося в багатьох сучасних тюркських мовах, пор. ногайськ. *ярик*, казах. *jarik*, узб. *yaruğ*, уйг. *yoruk*.

Отже, якщо літописне «арыкъ» — тип бойового обладунку, то якийсь особливо світлий, блискучий. Власне, саме такий і засвідчує Плано Карпіні. Завершивши опис шкіряних обладунків монголів, він зазначає, що існують також і металеві, пластини яких монголи начищають або полірують до такого блиску, що людина може бачити в них своє відображення (*et faciunt ita illa lucere quod potest homo faciem suam in eis videre*). Карпіні не наводить «монгольської» назви цих обладунків, називаючи їх загально *armatura*. Але очевидно, що це й були ті самі «ярики», блиск яких так вразив «німців». Важливо, що автор ГВл не просто знає рідкісний тюркський термін, але й вживає його з розумінням семантичної природи, додатково просигналізувавши це фразою, підшуканою в одному з його хронографічних джерел, Йосифі Флавії: «и бѣ полковъ его свѣтлость велика . ѿ оружья блистающюса».

1 Ця подія відбулася, імовірно, 1248 або на початку 1249 р. (Грушевський М. С. Хронологія подій Галицько-Волинського літопису. *ЗНТШ*. Т. 41, 35).

2 Арістов Вадим. Коментар до ПСРЛ 2: 814. *Галицько-Волинський літопис: Текстологія*. Київ, 2020, 428–441.

3 ПСРЛ 2: 814.

4 Див.: *Словарь древнерусского языка XI–XIV вв.* Т. 4. Москва, 1991, 414, з єдиним прикладом з нашого фрагменту.

5 *Словарь древнерусского языка XI–XIV вв.* Т. 4, 280.

6 Навряд чи можливо вважати його руською передачею тюркського «егар» (сідло, покриття коня), як пропонує А. А. Мамедов (див.: Мамедов А. А. Защитный доспех и снаряжение монгольских всадников. *Сходознавство*, 2015, № 71–72, 55). Так само неможливо бачити тут спотворене монгольське «хуяг» (звідки рос. «куяк», панцир), як гадав А. М. Кіріпчников (Кіріпчников А. Н. *Древнерусское оружие. Вып. 3: Доспех, комплекс боевых средств IX–XIII вв.* [Археология СССР. Свод археологических источников. Е1–36]. Ленинград, 1971).

- 7 Так, російський переклад *ГВл* лише слово без тлумачення, натомість український переклад Л. С. Махновця трактує його як «шкіряні попони» (*Літопис руський*. Пер. Л. С. Махновець. Київ, 1989, 408).
- 8 *Giovanni di Pian di Carpine. Storia dei Mongoli*. Edizione critica del testo latino a cura di E. Menestò; traduzione italiana a cura di M. C. Lungarotti e note di P. Daffinà; introduzione di L. Petech; studi storico-filologici di C. Leonardi, M. C. Lungarotti, E. Menestò (Spoleto, 1989), 227.
- 9 Пор.: Кирпичников А. Н. *Древнерусское оружие*. Див. також: Кулешов Ю. А. «Монгольская латная конница» — историческая реальность или научная спекуляция? (К вопросу о тактике монголо-татар в период Великого завоевания). *Золотоордынская цивилизация*. 5 (Казань, 2012), 169.
- 10 Срезневский И. И. *Материалы для словаря древнерусского языка*. Т. 1. Санкт-Петербург, 1893, 1039; Т. 3. Санкт-Петербург, 1912, 1664. Тлумачення прийняв, не без сумнівів, Махновець (*Літопис руський*, 408, прим. 6).
- 11 Як це подано у російському перекладі *ГВл*.
- 12 *Галицько-Волинський літопис: Дослідження. Текст. Коментар*. За ред. М. Ф. Котляра. Київ, 2002, 268.
- 13 Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка*. Т. 4. Москва, 1987, 563. Фасмер послався на видання Орхонських написів С. С. Маловим, де *jaruq/jaraq* перекладено як «озброєння» (Малов С. Е. *Памятники древнетюркской письменности. Тексты и исследования*. Ленинград, 1951, 40). Доступний англійський переклад подає «armor» (E. Denison Ross and Vilhelm Thomsen, “The Orkhon Inscriptions: Being a Translation of Professor Vilhelm Thomsen’s Final Danish Rendering,” *Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London*, 5 (4) (1930), 868).
- 14 *Древнетюркский словарь*. Ленинград, 1969, 239, 241.
- 15 Висловлюю подяку Ірині Миколаївні Дризі (Інститут сходознавства НАН України) за консультації.
- 16 Севортян Э. В. *Этимологический словарь тюркских языков: Общетюркские и межтюркские основы на гласные*. Москва, 1974, 185–186.
- 17 *Древнетюркский словарь*, 243–244.

Олексій Толочко